

UKRAYNA KRİZİ BAĞLAMINDA AB-RUSYA İLİŞKİLERİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ

THE POLITICAL ECONOMY OF EU-RUSSIA RELATIONS IN CONTEXT OF UKRAINAN CRISIS

Harun Semercioğlu
Doktora Öğrencisi - Selçuk Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
harsem@yahoo.com

Received 28 March 2016 – Accepted 13 May 2016
Gönderim 28 Mart 2016 – Accepted 13 Mayıs 2016

Öz: Kasım 2013'te Ukrayna'da başlayan protestolar ve ülkeye hakim olan kaos Rusya'nın Kırım'a askeri birliklerini yerleştirmesiyle tırmanarak büyük bir krize dönüşmüştür. Mart 2014'te Kırım ve Sivastopol'ün referandumla özerkliklerini ilan ederek Rusya'ya bağlandıklarını açıklamaları, uluslararası toplumda büyük bir şaşkınlık ve tepki yaratmıştır. Uluslararası aktörlerin yaptırım kararı alma ve uygulamalarına rağmen, Rusya bugüne kadar izlediği politikadan geri adım atmamıştır. Bu makalede, Ukrayna krizi bağlamında AB-Rusya ilişkilerinin ekonomi politiği incelenmiş, ekonomik bağımlılığın devletlerin dış politikasını belirlemesindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın sonunda, başta enerji olmak üzere karşılıklı ekonomik bağımlılık nedeniyle, tüm olumsuzluklara rağmen AB-Rusya ilişkilerinin sürdürülmesinin kaçınılmaz olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: AB-Rusya İlişkileri, Ukrayna Krizi, Ekonomi Politik, Enerji Politikası, Yaptırımlar

Abstract: Following the protests held in November 2013 and the chaos in Ukraine after Russia placed troops in Crimea, the situation accelerated and turned into a huge crisis. In March 2014, international society was shocked and reacted that Crimea and Sivastapol had declared their autonomy in a referendum and had bounded to Russia. Despite the fact that the international actors made decisions about enforcement and applications, Russia has never taken step back from its policy. In this article, EU-Russia relations in political economy has been researched in context of Ukraine crisis while it has been analyzed how economic dependency influences government's foreign policy. It is established at the end of this study that EU-Russian relations are unavoidable despite all negative facts due to the reciprocative economic dependency, mainly as in the case of energy sector.

Keywords: EU-Russia Relations, Ukraine Crisis, Political Economy, Energy Policy, Sanctions

1. GİRİŞ

1990'lı yılların sonunda eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ülkeleri ile başlayan tam üyelik müzakerelerinin başarı ile sonuçlanmasının ardından Avrupa Birliği (AB), Rusya Federasyonu ile komşu olmuştur. Bu dönemde AB ile Rusya arasında sürdürülen “sıcak ilişkiler” 2000'li yılların başından itibaren iktidara gelen Putin'in etkisiyle batılı kurum ve liberal politikalara olumsuz yorumların getirilmesi sonucunda “devlet kapitalizmi”¹ modeli ekseninde yürütülmeye başlamıştır. Rusya, yeniden “küresel bir güç olma hedefi” doğrultusunda politikalarını güncellemiştir. Aynı zamanda Rusya, AB'nin eski SSCB ülkelerini üye olarak kabul etmesini ve eski hüküm sürdüğü coğrafyalarda söz sahibi olmasını stratejik güvenliğine ve ulusal çıkarlarına tehdit olarak görmeye başlamıştır. Siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması sonrasında Rusya, zengin doğal kaynakları ve petrol ile doğal gaz fiyatlarındaki artışın etkisiyle yeniden uluslararası sistemde söz sahibi olduğunu hissettirmiştir.

Son yıllarda AB ile Rusya ilişkileri, başta enerji politikaları olmak üzere ekonomik boyutuyla da önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bu makalenin amacı, AB-Rusya ilişkilerinin genel çerçevesini çizerek, özellikle son dönemde yaşanan Ukrayna krizi bağlamında uluslararası ilişkilerde ekonomi politikasının önemini araştırmaktır. Makalenin birinci bölümünde, Ukrayna krizinin tırmanma süreci ve kriz sonrasında ortaya çıkan durum ile Batının tutumu anlatılmıştır. İkinci bölümde, AB-Rusya ilişkilerinin tarihsel süreç içindeki gelişiminden bahsedilerek, özellikle ekonomik ilişkiler ve enerji bağımlılığı konusu incelenmiştir. Son bölümde ise, Ukrayna krizi sonrasında Kırım'ın işgal edilerek özerklik ilan edilmesi nedeniyle uluslararası toplumun Rusya'ya olan yaptırımlarına yer verilmiştir. Sonuçta, karşılıklı bağımlılık ve ekonomi politikasının² uluslararası ilişkilerdeki önemine vurgu yapılarak “dış politikanın ekonomik ilişkiler ve enerji ihtiyaçları çerçevesinde oluşturulabildiği” ortaya konmuş ve AB-Rusya ilişkilerinin geleceği ile ilgili bir değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

2. UKRAYNA KRİZİ

Ukrayna ile AB arasında Kasım 2013'te imzalanması beklenen Ortaklık Anlaşmasının³ Ukrayna hükümeti tarafından askıya alındığının açıklanması, dünya gündemine düşerek sonrasında büyük bir krize dönüşmüştür. Bu kriz Rusya tarafından Kırım'ın ilhak edilmesiyle uluslararası bir sorun haline gelmiştir.

2.1. Süreç

Eski SSCB'yi oluşturan on beş cumhuriyetten biri olan Ukrayna, diğer SSCB ülkeleri gibi, 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra büyük bir ekonomik yıkımla karşı karşıya kalmıştır. Ülkenin batısının yılda iki defa hasat imkânı veren değerli

¹ Lenin tarafından kullanılmış olan “devlet kapitalizmi” kavramı; “devletin üretim araçlarını elinde bulundurduğu, proletarya tüm siyasi ve ekonomik iktidardan yoksunlaştırılmış durumda bulunurken bürokrasinin kapitalizmin görev ve işlevlerini –artık değer in işçilerden çekip alınması ve sermaye birikimi– yerine getirdiği bir rejim” anlamı taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Cliff, 1996: 91)

² Uluslararası ilişkilerin ekonomi politikası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Gilpin, 2013).

³ AB ile Ukrayna arasında imzalanması beklenen anlaşma, dört ana faaliyet alanı (siyasi konular, ekonomi, güvenlik, insan hakları) kapsamında işbirliğini geliştirmeyi ve 2005 yılından itibaren yürürlükte olan AB-Ukrayna Eylem Planını geliştirmeyi amaçlamaktaydı.

topraklara sahip olması, SSCB döneminde Ukrayna'nın tarım ülkesi ya da tahıl ambarı olarak konumlandırılmasının başlıca sebebi olmuştur. Buna karşılık, Doğu Ukrayna ise özellikle silah sanayi, nanoteknoloji ve ticaret ürünlerinin üretildiği bir endüstri bölgesi olarak öne çıkmıştır. Ukrayna, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) entegrasyon politikasından ziyade, pazar ekonomisine uyum sağlamak için yüzünü AB'ye dönmüştür (Sağlam, 2014: 436). Gürcistan, Azerbaycan ve Moldova'nın üyesi olduğu GUAM'ın⁴ önemli bir ülkesi olarak eski SSCB coğrafyasında Rusya'nın ağırlığını dengeleyici bir devlet görünümü çizmiştir. AB ile entegrasyon hedefi ile Batı normlarına ulaşma çabası içerisine giren Ukraynalıların büyük bir kısmı da bu politikaları desteklemiştir (Özdal, 2013: 10).

2010 yılında Rusya ile yakın ilişkilerin yeniden kurulması taraftarı olan Victor Yanukovic'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ve AB ile ortaklık anlaşmasının askıya alınmasından sonra Yanukovic ve Putin arasında imzalanan "on beş milyar dolarlık ekonomik yardım ve doğal gazda indirim içeren anlaşma", muhalefet ile Batı yanlısı kesimleri rahatsız etmiştir. Ülkede yükselen tansiyon, hükümet karşıtı büyük halk kitleleri tarafından yapılan protestolarla daha fazla tırmanmıştır. Protestoları ve ülkede kargaşaları sonlandırmak için 2004 Anayasasına geri dönülmesi, Yanukovic'in azledilmesi, tutuklu eski başbakan Timoşenko'nun serbest bırakılması, Şubat 2014'te yeni hükümetin kurularak Arsemi Yatsenyuk'un başbakan olması gibi birçok gelişme bu dönem içinde süratle cereyan etmiştir (Özdal vd., 2014: 3-4).

Bu yaşanan gelişmeler sonrasında, Rusya durumu kendi lehine çevirmek için Kırım üzerinde politikalar üretmeye başlamıştır. Stratejik gerekçeleri de göz önünde bulundurarak Rusya'nın Kırım'a yaptığı askeri müdahale Rusya-Ukrayna krizini tırmanışa geçirmiştir. Şubat 2014'te üniformalı ve silahlı kişilerin Kırım Parlamentosu'nu ve başbakanlık binasını ele geçirmesiyle devam eden gerginlik, Parlamantonun referanduma gitme kararı ile etkisini artırmıştır. Mart 2014'e gelindiğinde, Kırım Yarımadasında Rusya'nın otuz binden fazla askerinin bulunduğu basına yansımıştır (Vatan Gazetesi, 2014).

Mart 2014'te yapılan referandum sonrasında % 93 oranında çıkan "evet" sonucu ile "Kırım Özerk Cumhuriyeti ve Sivastopol Özel Statülü Şehri" Ukrayna'dan ayrılarak Rusya Federasyonu'na bağlandığı ilan etmiştir (Anadolu Ajansı, 2014). Buna karşılık, AB hükümet ve devlet başkanları konseyi olağanüstü toplanarak, "Ukrayna'nın egemenlik ve toprak bütünlüğünün Rusya tarafından ihlal edildiği, Rusya'nın askeri birliklerini derhal geri çekmesi gerektiğini ve Kırım Parlamentosu'nun Ukrayna anayasasına aykırı olduğunu" açıklamıştır (Eurostat, 2014).

2.2. Krizin Arka Planı

Ukrayna, bağımsızlığını kazandığı andan itibaren dış politikasının yönünü belirlemeye çalışmıştır. Ukrayna'nın, Rusya merkezli BDT tarafına, AB ile entegrasyona ve Doğu Avrupa ile ekonomik entegrasyona yönelme gibi alternatif

⁴ GUAM 10 Ekim 1997 yılında kurulmuştur. 1999-2005 yıllarında Özbekistan da örgütün üyesi olmuştur. Örgütün adı üye ülkelerin isimlerinin İngilizcedeki baş harflerinden oluşur. Özbekistan'ın üye olduğu dönemde örgüt GUUAM adını taşımıştır.

politikaların tamamında, ekonomik çıkarları ve hangi bölgesel ya da uluslararası örgütlere üye olacağı temel belirleyici faktörler olmuştur (Özdam vd., 2014: 7, 8).

1998 yılında Ukrayna-AB arasında yürürlüğe giren “Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması”, her ne kadar AB üyeliğiyle ilgili bir referans içermese de, ekonomik ilişkilerin artırılmasını öngörmüştür. Bu kapsamda yürütülen “Avrupa Komşuluk Politikası” da, AB tarafından Ukrayna’ya refah, güvenlik ve istikrar getirecek politik ve yapısal düzenlemeleri kapsamıştır (Dimitrova ve Dragneva, 2009: 6-8). 2010 yılında AB ile Ukrayna arasında Ekim ayında imzalanan “Vize Serbestisi Eylem Planı” Ukraynalılara doksan güne kadar süreyle AB’ye vizesiz seyahat etmelerine izin vermeyi amaçlamıştır (Razumkov Center, 2014: 11). Dört bölümden oluşan (belge güvenliği, sınır kapıları yönetimi, kamu düzeni ve dış ilişkiler) bu planda, Ukrayna hükümetinin uygulayacağı yapısal değişiklikler tanımlanmıştır. Diğer taraftan Ukrayna, BDT’nin birçok kurumsal organizasyonda yer alarak askeri eğitim ve tatbikatlar, savunma sanayi, sınır güvenliği, doğal afet ve acil durumlarda vb. konularda işbirliğine gitmiştir (Razumkov Center, 2014: 40-41, Dimitrova ve Dregneva, 2009: 9).

Aşağıdaki tablodaki veriler değerlendirildiğinde, Ukrayna’nın BDT ve AB ülkeleriyle ticaret hacmi için BDT lehinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, Ukrayna’nın Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olduğu 2008 yılından itibaren AB ülkeleri arasındaki ticaret hacminin artış eğilimine girdiği dikkat çekmektedir.

Tablo 1: Ukrayna’nın BDT ve AB ile Ticaret Durumu

Yıl	Ukrayna ile BDT arasında (milyar dolar)			Ukrayna ile AB ülkeleri arasında (milyar dolar)		
	İthalat	İhracat	Ticaret Dengesi	İthalat	İhracat	Ticaret Dengesi
2004	14,87	8,6	-6,31	11	9,54	1,44
2006	20,19	12,67	-7,52	16,19	12,08	-4,10
2008	33,57	23,81	-9,76	28,86	18,12	-10,73
2010	26,70	18,74	-7,95	19,10	13,05	-6,04
2012	34,45	25,30	-9,14	26,15	17,08	-9,07

Kaynak: Ukrayna Devlet İstatistik Servisi (2014), <http://ukrstat.gov.ua/>, Erişim Tarihi: 15.12.2014

Yukarıda çizdiğimiz tablo çerçevesinde, Ukrayna’nın AB ile Rusya arasında denge politikası izlemeyi tercih ettiğini, yüzünü Batıya dönerken Rusya’nın ekonomik ve siyasi baskılarını da hafifletmek için BDT ile de ilişkilerini sürdürmeye çalıştığını söylemek mümkündür. Rusya ile olan ekonomik, etnik, siyasi ve enerji bağımlılığı, Ukrayna’nın izlediği politikaların temelini oluşturmuştur.

Dış ticaret verilerine baktığımızda, Ukrayna’nın ithalatının % 29’u Rusya’dan, % 28’i AB’den gerçekleşirken, enerji kalemlerinde bu oran sırasıyla % 35 ve % 36’lar seviyesinde gerçekleşmektedir (Dregneva ve Voldzuk, 2013: 201). Enerji politikaları kapsamında ise AB’nin gaz ithalatının % 80’ine yakınının Ukrayna üzerinden geçmesi büyük bir önem taşımaktadır. Rusya’nın petrol şirketi olan Gazprom ile Ukrayna arasında 2006 yılında yaşanan kriz sonrasında, Rusya’nın gaz akışını

kesmesi AB’de büyük bir olumsuz etki yaratmıştır. Bu dönemde, Macaristan’ın doğal gazının % 40’ı, Fransa, Avusturya ve Slovakya’nın ise % 30’u 2-3 gün süreyle kesintiye uğramıştır (Pick, 2012: 328).

3. AB-RUSYA İLİŞKİLERİ

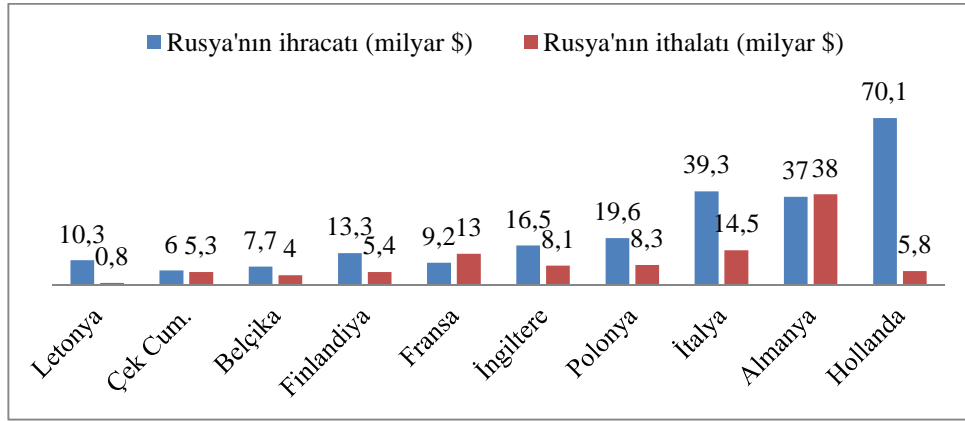
SSCB’nin 1990’lı yılları başında dağılması sonrasında, SSCB’nin varisi olarak görülen Rusya ile AB’nin ilişkileri başlangıçta “stratejik ortaklık” seviyesine ulaşma hayalleri ile başlamıştır. 1992 yılında Rusya devlet başkanı Yeltsin BM Güvenlik Konseyinde; “Rusya ABD’yi ve diğer Batılı ülkeleri sadece ortak değil, müttefik olarak da kabul etmektedir.” diyerek Rusya’nın yükselen değerlerinin artık “demokrasi, insan hakları, özgürlükler, hukuk ve ahlaki unsurların üstünlüğü olduğunu” ilan etmiştir (AP, 1992). Rusya, bu yıllarda içerde siyasi ve ekonomik istikrarı sağlarken, reform sürecini tamamlamayı, etkili bir kurumsal yapıyı oluşturmayı ve hızlı kalkınmayla ekonomik gelişmeyi sağlamayı hedeflemiştir (Zuhussipbek, 2011: 50). 1995 yılında Finlandiya’nın AB üyesi olmasıyla birlikte AB, Rusya ile komşu olmuştur. Ayrıca, Rusya’nın BM Güvenlik Konseyinin daimi üyeliği, Batı değerlerini benimseyen demokratik bir devlet olma isteği, nükleer gücü, enerji kaynakları, Avrasya’daki konumu, tarihi ve kültürel birikimi ile SSCB’nin bağımsızlığını ilan eden devletler üzerindeki ağırlığı, AB ile olan ilişkilerinin daha da önem kazanmasına yol açmıştır (Sönmez, 2010: 71, Zuhussipbek, 2011: 52).

3.1. İlişkilerin Ekonomi Politikası

1994 yılında imzalanan “AB ile Rusya arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması”yla başlayan ilişkiler 2000’li yıllarda artarak devam etmiştir. Mayıs 2003’te St. Petersburg’da yapılan AB-Rusya zirvesinin sonunda yapılan açıklamada, “AB-Rusya arasında gelecekte geliştirilecek stratejik ortaklığın ve ekonomik, dış güvenlik, özgürlükler, uzay araştırmaları, hukuk ve adalet ile kültürel konular gibi birçok konuda işbirliğini artırmayı” kararlaştırdıkları ifade edilmiştir.⁵ 2005 yılından itibaren ise, Rusya’nın Batı’ya karşı özgüvenini kazandığı gözlemlenmiştir (Moshes, 2009: 3).

AB üyelerinin 2007 yılında Rusya’ya yaptığı yatırımların oranı 2004 yılına nazaran iki kat artarak 21,1 milyar dolara ulaşmıştır. 2010 yılında AB, Rusya’ya en çok makine ve ulaşım ekipmanı (% 49,6), Rusya ise AB’ye en çok petrol ürünleri (% 76,3) satmıştır. AB’nin 2012’deki dış ticaretinde Rusya, ABD ve Çin’den sonra üçüncü sırada yer almıştır. 2013 yılında ise, Rusya’nın AB ülkelerine ihracatı 283,2 milyar dolara yükselmiş, ithalatı ise 134,3 milyar dolar olmuştur. (Sönmez, 2010: 52, Razumkov Centre, 2014: 22-26). Rusya’nın AB ülkelerinden en çok ticaret hacmine sahip üç ülke sırasıyla Hollanda, Almanya ve İtalya’dır.

⁵ Rusya Devlet Başkanı Putin tarafından St. Petersburg’un 300’üncü doğum günü kutlamaları kapsamında düzenlenen etkinliklerde, AB Rusya ilişkilerinin görüşüldüğü bir zirve yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zirve Sonuç Bildirisi; https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/75969.pdf, Erişim Tarihi: 29.12.2015.



Şekil 1: Rusya'nın AB'deki ilk 10 Ticaret Ortağı

Kaynak: Özdal, Habibe, Özertem, H.Selim, Has, Kerim ve Yegin, Mehmet (2014), "Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batının Tutumu", http://www.usak.org.tr/usak_det.php?id=10&cat=1612#.VI2zz5UcTIU, Erişim Tarihi: 15.12.2014.

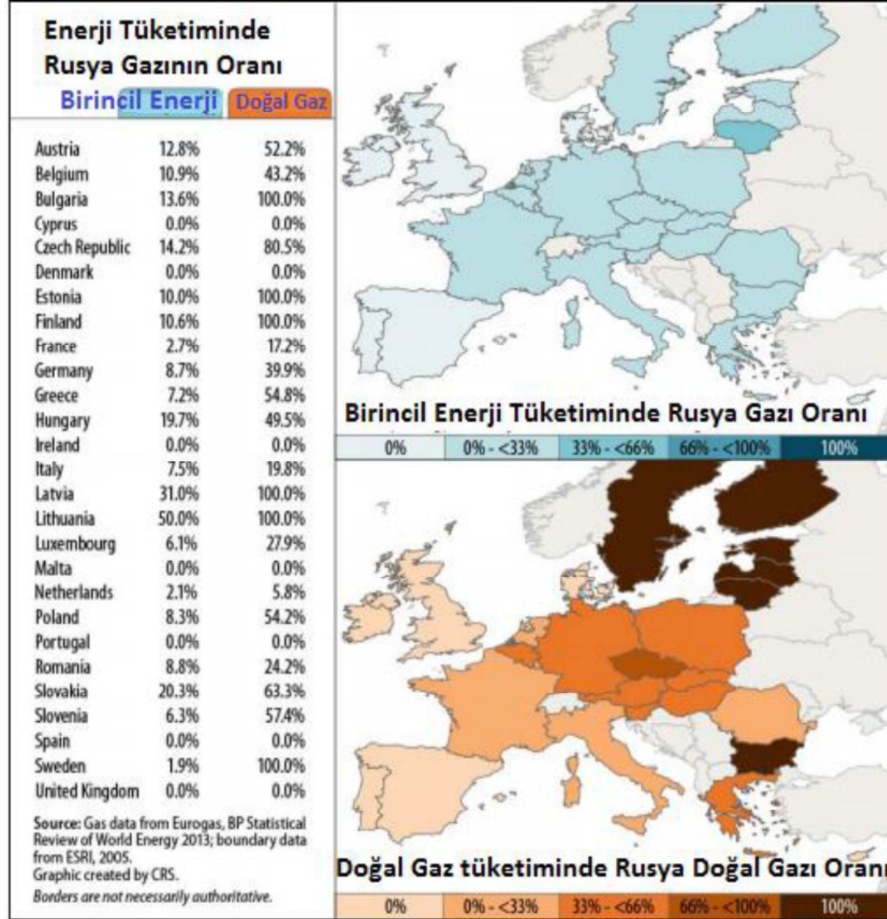
Rusya, dünyadaki en önemli enerji kaynağı potansiyeline sahip ülkelerin başında gelmektedir. Dünya doğal gaz rezervlerinin % 26'sına, kömür rezervlerinin % 23'üne, petrol rezervlerinin % 13'üne sahip bir ülke olarak Rusya⁶, Ortadoğu enerji kaynaklarının en önemli alternatifidir (Erbil, 2010: 53). Rusya'nın petrol rezervlerinin 96 milyon varil, doğal gaz rezervlerinin ise 47 trilyon metre küp olduğu bilinmektedir (Badalov, 2012: 29-30, Üşümezsoy ve Şen, 2003: 88).

Rusya ekonomisinin temel dayanağı enerji kaynaklarından elde ettiği gelirdir. Bütçesinin yarısından fazlası ihraç ettiği petrol ve doğal gaz gelirlerinden oluşmaktadır (Zuissipbek, 2011: 61). Rusya için dünyadaki tüm enerji kaynaklarının % 10'undan fazlasına sahip bir "enerji süper gücü" olduğu ifade edilmektedir (Cameron, 2010: 22). Rusya'nın petrol ihracatının % 81'i Avrupa pazarına, % 12'si Asya'ya ve % 6'sı da Amerika'ya gerçekleştirilmektedir. Doğal gazının büyük bir kısmı ise BDT'ye diğerleri AB, Türkiye, Japonya ve diğer Asya ülkelerine ihraç edilmektedir. Toplam yedi doğal gaz hattından yapılan bu ihracat büyük ölçüde "Güney Akım" (Rusya-Sırbistan-Avrupa) ve "Merkez-Batı Avrupa" (Rusya-Almanya) doğal gaz boru hatlarını kullanarak yapılmaktadır. Rusya'nın en önemli ihracat kalemi olan doğal gaz aynı zamanda ihtiyaç duyduğu dövizin stratejik kaynağını da oluşturmaktadır (Badalov, 2012: 30-31).

AB-Rusya arasındaki enerji bağıntısı, ilişkilerin ekonomi politikasının en önemli unsuru olarak görülmektedir. AB, 500 milyonun üzerinde insanın yaşadığı, dünyadaki birincil enerji kaynaklarından elde edilen enerjinin % 15,7'sini kullanan ve % 55 oranında dışa bağımlılığı olan büyük bir müşteridir. Kullandığı enerjinin yaklaşık olarak % 40'ı petrol, % 25'i doğal gaz, % 18'i kömür, % 12'si nükleer, % 5'i hidrolik kaynaklardan elde edilmektedir. Doğal gaz tüketiminin 2020'lerde % 26 seviyesine ulaşması öngörülmektedir (Özdemir, 2009: 88, Cameron, 2010: 20, Razumkov Centre, 2014: 30). AB'nin ithal ettiği doğal gazın % 34'ü, kömürde ise %

⁶ Rusya'nın enerji kaynakları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Üşümezsoy ve Şen, 2003: 80-105, Erbil, 2010: 102-105).

30'u Rusya tarafından sağlanmaktadır. Kuzey ve Doğu Avrupa ülkelerinde ise doğal gazda bu oran %100 seviyelerindedir (Özdal vd, 2013: 16). 2030'larda ise, doğal gaz ithalatının % 57'den % 84'e, petrolün ise % 82'den % 93'e çıkacağı öngörülmektedir (Badalov, 2012: 2).



Şekil 2: AB Ülkelerinin Rusya'ya olan Doğal Gaz Bağımlılığı

Kaynak: Topraksuenerji (2013), "AB'nin Rusya'ya enerji Bağımlılığı Azalır mı?", http://topraksuenerji.org/Russia_is_the_EU_s_Energy_Dependence_is_reduced_or_REPORT.pdf Erişim Tarihi: 29.12.2014.

Rusya doğal gazı iç piyasaya ucuz olarak vermekte ve % 40 civarında piyasanın altında verilen doğal gazın maliyeti devlet tarafından sübvansede edilmektedir. Önümüzdeki yıllarda ülke içi doğal gaz tüketiminin de artacağı beklenmektedir. Mevcut doğal gaz hatları değerlendirildiğinde, Rusya'nın AB ülkelerine yaptığı doğal gaz ihracatını yeni boru hatları tesis ederek alternatif pazarlara yönlendirmesi, büyük yatırımlar gerektirmesinden dolayı, kısa vadede gerçekleştirilmesi zor gözükmektedir. Yeni doğal gaz sahalarının işleme açılması ve eskimiş boru hatlarının yenilenmesi için ilave kaynaklara ihtiyaç duyulacağından, doğal gaz arzının artırılmasında sorunlar yaşanacağı da ifade edilmektedir (Zuhussipbek, 2011: 70-72). Diğer taraftan, gelecek beş yıl içinde Katar ve Afrika doğal gazının

Avrupa'ya ulaşmasıyla AB ülkelerinin Rusya'ya olan bağımlılığının azalması beklenmektedir (Smith, 2010: 5) .

3.2. Ukrayna'nın Etkisi

AB ve Rusya'nın Ukrayna ile olan ekonomik ilişkileri ve enerji alışverişleri üç ülke arasındaki dış politikanın belirlenmesindeki önemli unsurların başında gelmektedir. Son dönemde, Ukrayna'nın her iki ülkeyle olan ticaret hacmi yükseliş eğiliminde görülmektedir.

Tablo 2: AB, Rusya ve Ukrayna'nın Ekonomik İlişkilerinin Yapısı

Cinsi	AB İhracatı				AB İthalatı			
	Ukrayna'ya		Rusya'ya		Ukrayna'dan		Rusya'dan	
	2004	2010	2004	2010	2004	2010	2004	2010
Yiyecek ve Sigara	5,7	8,0	8,8	9,5	4,3	4,1	0,7	0,4
Hammadde	1,9	2,4	1,8	1,6	18,6	25,9	5,1	2,5
Enerji Kaynakları	1,1	5,6	0,5	0,8	18,0	12,7	60,0	74,9
Kimyasal Maddeler	15,3	19,9	13,9	18,1	7,4	4,1	3,8	2,9
Makine ve Ulaşım Ekipmanları	42,3	34,0	46,7	44,7	7,1	11,2	1,5	0,8
Diğer Üretilmiş Gıdalar	32,1	28,4	26,6	23,6	42,4	37,9	13,2	8,6

Kaynak: Razumkov Centre National Security & Defence (2014), "EU-Ukraine-Russia Relations: Problems and Prospects", 24.

Ukrayna'nın AB'den ürün ithalatı son on yılda % 32,9'dan % 31,2'ye, Rusya'dan % 40,7'den % 35,3'e düşmüş, ihracat rakamları ise % 33,7'den % 26,3'e gerilemiştir. Rusya'ya olan ihracat ise % 18'den % 19'a çıkmıştır. Ukrayna'nın Rusya'dan ithal ettiği ürünlerin % 68,7'si enerji kaynakları, AB'den ithal ettiği ürünlerin % 42,3'ü ise makine ve ulaşım ekipmanları oluşturmaktadır. Buna karşılık, Ukrayna'nın AB'ye ihraç ettiği ürünlerin % 12,3'ü demir çelik, Rusya'ya ihraç ettiği ürünlerin % 20,6'sı metal ürünleri ve % 19,4'ü ulaşım ekipmanları teşkil etmektedir. 2010 yılı sonu itibarıyla AB'nin Rusya'ya yaptığı doğrudan yabancı yatırımların 120 milyar Euro'ya ulaşmış, Rusya'nın AB'deki finans yatırımı ise 42 milyar Euro olmuş, Ukrayna'nın ise AB'ye olan doğrudan yabancı yatırımının tamamına yakını Güney Kıbrıs'a olmak üzere 6350 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir (Razumkov Centre, 2014: 24).

Veriler çerçevesinde, Ukrayna'nın Rusya'ya enerji, AB'ye ise teknoloji ile makine ve ulaştırma ekipmanları bakımından daha fazla bağımlı olduğu, üç ülkenin birbirleriyle olan ekonomik ilişkilerinin AB-Ukrayna tarafında görece bir ağırlık taşıdığını söylemek mümkündür.

4. KRİZİN BAŞLAMASI VE ULUSLARARASI TOPLUMUN YAPTIRIMLARI

Kırım'da Mart 2014'te "Kırım Özerk Cumhuriyeti ve Sivastopol Özel Statülü Şehri"nin Ukrayna'dan ayrılarak Rusya Federasyonu'na bağlanması ve sonrasında Rusya'nın bölgeye askeri müdahalede bulunması krizi başlatan en önemli gelişmeler olmuştur. ABD başkanı Obama, 24 Mart 2014 tarihinde "Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesini kabul etmeyeceklerini, ancak Batı tarafından olası bir askeri müdahalenin düşünülmeyeceğini" ifade etmiştir (VOA News, 2014). "Self determinasyon"⁷ uluslararası hukuka aykırı ve kabul edilemez olarak gören uluslararası kamuoyu, ABD, AB, Kanada ve Japonya başta olmak üzere birçok devlet diplomatik ve ekonomik yaptırımların uygulanmasını kararlaştırmıştır. Buna mukabil Rusya ise, askeri gücüyle desteklediği enerji bağımlılığı avantajını, karşı ekonomik yaptırımlar öne sürerek geri adım atmayan bir politikayla sürdürmeyi tercih etmiştir.

Bu dönemde gösterilen tüm uluslararası tepkilere rağmen bölgedeki askeri gücünü çekmeyen Rusya'ya karşı ABD ve AB'nin yanı sıra Kanada, Avustralya, Arnavutluk, İngiltere, Gürcistan, İsrail, İzlanda, Lihtenştayn, Moldova, Norveç, Yeni Zelanda, Ukrayna, Karadağ, Letonya, Kosova, İsviçre ve Japonya yaptırımların uygulanmasını kararlaştırmıştır. Aynı tarihte G-7 ülkelerinin liderleri de Rusya'nın G-8 üyeliğini de askıya aldıklarını açıklamışlardır (Anadolu Ajansı, 2014).

Bu kapsamda AB, hemen şirketlerinin ve vatandaşlarının Rusya ile olan ilişkilerini kısıtlayıcı tedbirlerini yürürlüğe koymuştur. İlave olarak AB, vatandaşlarının Rus finans kuruluşlarıyla olan ilişkilerini yasaklamış, askeri teçhizat, malzeme vb. ile bu malzeme ve teçhizatların üretiminde kullanılan ikincil ürünlerin de ithalat ve ihracatını kaldırmıştır. Ayrıca, Rusya'nın yeni enerji kaynaklarına erişimini engellemek amacıyla, derin su araştırma ekipmanları ve teknolojik destek malzemelerinin satışını durdurmuştur. Temmuz 2014'te ise AB, finans sektörünü etkileyecek ekonomik kararları da yürürlüğe koyduğunu açıklamıştır (Connolly, 2014: 8).

Ekonomik yaptırımların uygulanması sürecinde, AB üyesi ülkelerde farklı görüş ve uygulamaların bulunduğu görülmüştür. Rusya ile 75 milyar dolar ticaret hacmi olan Almanya ekonomik yaptırımlar konusunda çekinceler koymuş, bunun 6.000'den fazla Alman firmasının Rusya'da faaliyet göstermesi ve Rus zenginlerinin Avrupa'daki bankalardaki paralarını çekme riskinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Almanya Dışişleri Bakanı Steinmeier, Spiegel dergisine yaptığı bir açıklamada, "Rusya'nın ekonomik açıdan dize getirilerek Avrupa'nın güvenliğinin sağlanabileceğine inananların yanıldığını" söylemiştir. "Yaptırımların gevşetilmemesi durumunda Rusya'nın istikrarsızlaşmaya gideceği yönünde endişe taşıdığını" da ifade eden Steinmeier, yaptırımların devam ettirilmesinin ülkesinin çıkarına olmadığını sözlerine eklemiştir (Hürriyet Gazetesi, 2014).

Yaptırım kararları uygulayan diğer bir ülke Japonya, Mart 2014'te Rusya ile olan vize rejimini kolaylaştıracak düzenlemeyi askıya almış, Eylül 2014'te Rusya'ya silah ticaretini kısıtlayarak Rus bankalarına Japon menkul kıymetlerinin satılmasını

⁷ Bir insan topluluğunun, geleceklerini bizzat kendileri tarafından tayin etme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Pazarıcı, 2013: 141-143)

yasaklamıştır. Japon hükümeti, Aralık 2014'te ise yeni bir karar daha alarak Japonya'da faaliyet gösteren 26 tüzel kişi ve 14 şirketin mal varlıklarının dondurulmasını esasa bağlamıştır (Haberrus, 2014).

Rusya ise, belirlenen bu yaptırımlar karşısında Ağustos 2014'te AB, ABD, Kanada, Avustralya ve Norveç'ten et ve et ürünleri, süt, taze sebze-meyve, balık ve deniz ürünleriyle gıda ürünlerinin ithal edilmesini bir yıl süreyle yasaklamıştır. Aynı dönemde Rusya, Japonya'yı da gıda yaptırımı uygulayacağı ülkeler listesine ekleyerek, bazı Japonya vatandaşlarına ülkeye giriş yasağı getirdiğini duyurmuş, ancak yaptırım uygulanan isimleri açıklamamıştır. Rusya'nın gıda ambargolarının ardından İsviçre, AB'nin yaptırım listesindeki Rusya bankalarına sınırlama getirdiğini açıklamıştır. Rusya, Eylül 2014'de yürürlüğe koyduğu yasakla devletin kumaş, dış giyim, özel giyim, ayakkabı gibi hafif sanayi ürünlerinin alımına sınırlama getirmiştir. Yasak, sadece Rusya'nın Gümrük Birliği'ndeki müttefikleri olan Belarus ve Kazakistan'da üretilen ürünleri kapsamamıştır (Connolly, 2014: 8).

ABD'nin yaptırımları ise, Rus enerji sektörüne belirli mal ve teknolojilerin ihracatını engellemek, silah ve savunma şirketleri dahil Moskova'daki Rus hükümetinin kontrolündeki şirketler ile bu şirketlere yardım sağlayan bireyler ve kurumlara karşı yaptırımlar uygulamak ve Rus bankalarına ambargo koymak şeklinde gerçekleştirilmiştir (Sabah Gazetesi, 2014). Rusya ile ekonomik ilişkilerinin AB'den 11 kat küçük olması nedeniyle ABD'nin yaptırımlarının, ekonomik etkisinin AB kadar güçlü olamayacağı, ancak diplomatik ve siyasi etkisinin daha fazla hissedileceğini söylemek mümkündür.

Uluslararası toplum tarafından uygulanan yaptırımlar karşısında geri adım atmayan Rusya yaşadığı istikrarsızlık sonucunda özellikle ekonomik alanda büyük kayıplara uğramıştır. 2013 yılının son çeyreğindeki % 2'lik büyüme oranı % 0,8'e düşmüştür. İstikrarsızlık ve ekonomideki olumsuz gidişten etkilenen yabancı bankalar Rus şirketlerine finansal desteklerini çekmeye başlamış, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve finansal yatırımlar ülkeden kaçmaya başlamıştır. Temmuz 2004'te 135 dolar civarında olan bir varil petrol fiyatı, Aralık 2014'te yaklaşık % 50 kayıpla 60 dolar seviyelerine inmiştir. İhracatının yaklaşık yarısını petrol ve ürünlerine dayandıran Rusya ekonomik yaptırımlar sonucunda 2015 yılına ekonomik krizle girmiştir. Ekonomik istikrarsızlık borsayı % 50 kaybettirirken ruble de 2014 yılında % 50'den fazla değer kaybetmiştir. Merkez Bankasının rezervleri yaşanan son gelişmeler nedeniyle 100 milyar dolar üzerinde eriyerek 420 milyar dolara kadar gerilemiştir. Likidite sorununun ve enflasyon artışının da baş göstermesiyle ülkedeki yaşayan insanların alım gücü zayıflamıştır. Rusya Merkez Bankasıncı, 2015 yılında ekonominin % 5 küçüleceği ve bu durumun gelecek üç yılda devam edebileceği öngörülmektedir (Haberrus, 2014).

AB ülkelerinin Rusya'dan temin ettiği doğal gaz ile ilgili olarak Rusya Enerji Bakanı Alexander Novak; "Ekim 2014-Mart 2015 dönemi için Ukrayna'ya verilecek doğal gaz fiyatı ile ilgili anlaşmaya varıldığını ve bu dönemde Avrupa sevkiyatında herhangi bir kesintinin yaşanmayacağını" bildirmiştir (Enerjiport, 2014). Rusya'nın ekonomik yaptırımlar karşısında AB'ye uyguladığı karşı ekonomik yaptırımların da çok da iyi gitmeyen AB ekonomisini olumsuz etkilediği görülmektedir. AB üye ülkelerin ortalama büyüme hızının 2015 yılında % 1,1'de kalacağı tahmin edilmektedir (Deutsche Welle, 2014).

Aralık 2014'te Avustralya'da yapılan G-20 zirvesinde Ukrayna politikası ile ilgili sert eleştiriler alan Rus Devlet Başkanı Putin ise, izlediği politikadan vazgeçmeye pek niyetli olmadığı izlemine vermiştir. Öte yandan zirvede, AB ülkelerinin de farklı ekonomik çıkarları nedeniyle Rusya'ya daha fazla yaptırım kararı uygulama konusunda uzlaşmalarının pek mümkün olmadığı görülmüştür (BBC Türkçe, 2014). Son dönemde ise, yaşanan bölgesel gelişmeler çerçevesinde Avrupa Birliği (AB) Konseyi, Ukrayna krizi nedeniyle Ukraynalı ayrılıkçıları ve Rus yetkilileri hedef alan mal varlığı dondurulması ve vize kısıtlaması gibi ilave yaptırımların 15 Mart 2017 tarihine kadar uzatılması kararı alındığını açıklamıştır (Milliyet, 2016).

5. SONUÇ

Ukrayna krizi sonrasında, Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesi, Kırım Özerk Cumhuriyeti ve Sivastopol Özel Statülü Şehrin Ukrayna'dan ayrılarak Rusya'ya bağlanmasını uluslararası ilişkiler açısından son dönemde meydana gelen önemli gelişmelerden biri olarak görmek mümkündür. Bu gelişmeler sonucunda, 2008 yılından itibaren eski özgüvenini tekrar kazanan Rusya gücünü Kırım'ı işgal etmek ve izlediği politikalarından geri adım atmamak suretiyle iç ve dış kamuoyuna göstermiştir. Rusya, Kırım ve Sivastopol'de elde ettiği üsleriyle Karadeniz'de büyük bir stratejik üstünlük kazanmıştır.

Kırım'ın “self determinasyon” hakkı uluslararası hukuk kurallarına ve Ukrayna Anayasasına aykırı olarak uygulanmış ve uluslararası toplumun tüm baskılarına rağmen Kırım, bağımsız bir ülke olarak Rusya tarafından “de facto”⁸ tanınmıştır. Başta ABD, AB ve Japonya olmak üzere uluslararası toplumun birlikte uyguladığı ekonomik yaptırımlar, petrol fiyatlarında yaşanan büyük orandaki düşüşün de etkisiyle Rusya'yı ekonomik krize sokmuştur. Uygulanan yaptırımların, Rusya'da ekonomik istikrarsızlığın yanı sıra aşırı milliyetçiliği de körükleyeceği ve Ukrayna'nın doğusunda Rus yanlısı görüşleri güçlendirerek yaşanan krizin daha da derinleşmesine sebep olacağı da değerlendirilmektedir (Genişletilmiş Avrupa'da Çalışma Grubu İşbirliği, 2014: 2).

Ukrayna'da yaşanan gelişmeler sonrasında, Mayıs 2014'te yapılan devlet başkanlığı seçimleri sonrasında Viktor Poroşenko iktidara gelmiştir. Ekim 2014'te genel seçimler yapılmış ve Aralık 2014'te eski başbakan Arsani Yadsenyuk'un başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur (Anadolu Ajansı, 2014). Yadsenyuk başkanlığındaki Ukrayna hükümetinin AB'ye yakın olan ancak Rusya ile ilişkilerini de gözetken bir “denge politikası” izlemeye devam edeceğini söylemek mümkündür.

AB - Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler ve karşılıklı bağımlılık, Gilpin'in (2013: 489-490) altını çizdiği gibi uluslararası ilişkilerde izlenen dış politikada belirleyici temel unsur olarak yer almıştır. Almanya gibi bazı AB ülkeleri Rusya'nın yaşayacağı ekonomik krizin kendilerini de etkileyeceklerini düşünerek, yaptırımların daha fazla sürdürülmesinin menfaatlerine aykırı olduğunu söylemeye başlamıştır. AB içindeki ülkelerin enerji ve ticari konulardaki Rusya ile olan ikili ilişkilerindeki

⁸ “Fiili olarak” anlamındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Pazarıcı, 2013: 343-345)

farklılıklar, ortak karar almayı engelleyerek daha etkili yaptırımların uygulanmasını önlemiştir.

Rusya'nın ekonomik krize girmesinin, yakın ilişkileri olan Ukrayna, Ermenistan, Özbekistan ve Tacikistan'ı da etkilemek suretiyle Kafkasya'da bölgesel bir ekonomik krize neden olabileceğini, AB ve Türkiye'nin de Rusya'yla olan büyük ölçüdeki ekonomik ilişkileri nedeniyle bu gelişmeden etkileneceğini söylemek mümkündür. Petrol fiyatlarındaki düşüşün veya 40 dolar seviyesinde seyretmesinin 2016 yılında da devam etmesi durumunda, Rusya'nın merkezde olduğu bölgesel krizin Suriye'deki gelişmelerden de etkilenerek "küresel bir ekonomik krize" dönüşebileceğini de göz ardı etmemek gerekir.

AB-Rusya ilişkilerinin yakın gelecekte enerji bağımlılığı ve karşılıklı ekonomik ilişkiler nedeniyle, zayıflama ihtimali zayıf görünmektedir. Uygulanan yaptırımların uzun süre sürdürülmesinin AB ülkelerine ekonomik açıdan zarar getireceği ve Rusya'nın yaşadığı ekonomik krizin olumsuz etkilerinin kendi ülkelerine olumsuz yansıtacağından, mevcut yaptırım politikasının uzun vadede devam edemeyeceği beklenmektedir. Yaptırımların etkisiyle Rusya'nın da geri adım atarak, bir özerk devlet olarak tanıdığı Kırım'dan geri çekilmesini beklemek gerçekleşmesi çok zor bir ihtimal olarak görülmektedir.

AB'nin Eylül 2016'da aldığı yaptırımların uzatılması kararın da, Suriye'de son dönemde yaşanan gelişmeler bağlamının dışında değerlendirmek eksik olacaktır. Suriye'nin geleceğinde daha fazla söz sahibi olabilmek için AB-Rusya-ABD ve diğer ülkeler arasında yürütülen diplomasi bir tarafında söz konusu yaptırımlar da yer alacaktır.

Diğer taraftan, Ukrayna'nın kriz sonrasında AB'nin yanı sıra Türkiye gibi bölgesel güçlerle ekonomik ve siyasi ilişkilerini artırmaya yönelmesi rasyonel olacaktır. Mart 2016'da Ankara'da Türkiye ve Ukrayna Cumhurbaşkanlarının katılımıyla gerçekleştirilen görüşmeler ve bu çerçevede alınan kararlar, iki ülke arasında gerçekleştirilmesi planlanan "stratejik işbirliği"nin somut işaretleri olarak görülebilir. Enerji politikaları kapsamında ise, AB ülkeleri ve Ukrayna'nın farklı enerji kaynakları rotalarının arayışına girmeleri ve enerji politikalarını gözden geçirerek farklı alternatiflere yönelmeleri beklenebilir.

KAYNAKÇA

Anadolu Ajansı, AA (2014), <http://www.aa.com.tr/> Erişim Tarihi: 15.12.2014

Associated Press, AP (2016), "Text of Boris Yeltsin's Speech to the U.N. Security Council with UN-Summit", http://www.apnewsarchive.com/1992/Text-of-Boris-Yeltsin-s-Speech-to-the-U-N-Security-Council-With-UN-Summit-Bjt/id-e5458697cf06bbb518a9ffafffd650e5_ Erişim Tarihi: 07.04.2016

Badalov, Bakhtiyar (2012), "The European Union and Russian Federation Energy Relations: Petrification or Revival" Lund University, <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOID=2740554&fileOID=2743576>, Erişim Tarihi: 15.12.2014.

BBC Türkçe, “G-20 Zirvesinde Putin'e Sert Ukrayna Uyarıları”, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/11/141115_g20_russia, Erişim Tarihi: 29.12.2014.

Bingöl, Oktay (2014), “Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel, Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri”, *Journal of Black Sea Studies (Karadeniz Araştırmaları)*, 41 (2): 15-38.

Cameron, Fraser (2010), “The Politics of EU-Russia Energy Relations”, *EU-Russia Energy Relations*, Ogel Collection, Euroconfidential: 25-38.

Cliff, Tony (1996), *Lenin*, C.3, Z Yayınları.

Connolly, Richard (2014), “The Economic Effects of the EU’s Russia Sanctions and Russia’s Counter Sanctions”, *Finnish Ministry of Finance’s Report*, https://www.vm.fi/vm/en/04_publications_and_documents/01_publications/01_budgets/20140827Theeco/Venaejaepakotteet_ENKKU_netti.pdf, Erişim Tarihi: 15.12.2014

Derman, G.Saynur ve Ongarova, Yerkinay (2014), “Ukrayna’da Siyasi Kriz”, *Karadeniz Araştırmaları*, 42(2): 11-23.

Deutsche Welle (2014), <http://www.dw.de/ab-yava%C5%9F-b%C3%BCy%C3%BCyor/a-18039272>, Erişim Tarihi: 29.12.2014

Dimitrova, Antoaneta ve Dragneva, Rilka (2009), “Constraining External Governance: Interdependence with Russia and the CIS as Limits to the EU’s Rule Transfer in the Ukraine”, *Journal of European Public Policy*, 16(6): 853-872.

Dregneva, Rilka ve Wolzcuk, Katyrina (2013), *Eurasian Economic Integration: Law, Policy and Politics* (Massacutthes: Edward Elgar Publishing).

Enerjiport (2014), <http://www.enerjiport.com/dogalgazla-ilgili-onemli-aciklama/75831/#.VKF-oDABg>, Erişim Tarihi: 29.12.2014.

Erbil, Yazgan (2010), *Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi ve Enerji Güvenliği*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Yüksek Lisans Programı, İstanbul.

Eurostat (2014), <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>, Erişim Tarihi: 15.12.2014.

Genişletilmiş Avrupa’da Çalışma Grubu İşbirliği (2014), “Ukrayna’daki Gelişmeler Bağlamında Avrupa’da Kriz Yönetimi”, http://usak.org.tr/images_upload/files/Task%20Force%20Position%20Paper_July%202014_Turkish.pdf, Erişim Tarihi: 15.12.2014.

Gilpin, Robert (2013), *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, (Çev. Murat Duran, Selçuk Oktay, Kadir Ceyhan, Gürkan Polat), Ankara: Kripto Basın Yayım,

Guild, Elspeth, Carrera, Sergio ve Parkin, Joanna (2014), “What Role for Migration Policy in The Ukraine Crisis”, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 3(2): 495-511.

Haberrus (2014), “Japonya Ukrayna Nedeniyle Yeni Yaptırımları İlan Etti.” http://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/news/2014_12_09/281049899/, Erişim Tarihi: 29.12.2014.

Hürriyet Gazetesi (2014), “Almanya'dan AB'ye ‘Rusya'ya Yaptırım’ Uyarısı”, <http://www.hurriyet.com.tr/avrupa/27808517.asp>, Erişim Tarihi: 29.12.2014.

Ide, Michael (2014), “US And Europe Could Bring Down The Hammer On Russia, But At What Cost?”, <http://www.valuwalk.com/2014/03/weighing-blow-back-russian-sanctions/>, Erişim Tarihi: 01.12.2014.

Kuzemko, Caroline (2014), "Ideas, Power and Change: Explaining EU–Russia Energy Relations", *Journal of European Public Policy*, 21(1): 58-75.

Milliyet Gazetesi (2016), “AB Rusya'ya Yaptırımları Uzattı”, <http://www.milliyet.com.tr/ab-rusya-ya-yaptirimlari-uzatti-dunya-2311416/>, Erişim Tarihi: 16.09.2016.

Moshes, Arkady (2009), “EU-Russia Relations: Unfortunate Continuity”, *Fondation Robert Schuman*, European Issues: 24.

Özdal, Habibe (2013), “AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler”, http://www.usak.org.tr/images_upload/files/analiz26son.pdf, Erişim Tarihi: 15.12.2014

Özdal, Habibe, Özertem, H. Selim, Has, Kerim ve Yegin, Mehmet (2014), “Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batının Tutumu”, http://www.usak.org.tr/usak_det.php?id=10&cat=1612#.VI2zz5UcTIU, Erişim Tarihi: 15.12.2014.

Özdemir, Atasay (2009), “Doğal Gazın; Dünya, AB ve Türkiye Açısından Önemi Bağlamında Nabucco Projesinin Değerlendirilmesi”, *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 10: 83-104.

Pazarcı, Hüseyin (2013), *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Pick, Lisa (2012), “EU-Russia Energy Relations: A Critical Analysis”, *Polis Journal*, 7(2): 322-365.

Razumkov Centre National Security & Defence (2012), “EU-Ukraine-Russia Relations: Problems and Prospects” : 4-5.

Sabah Gazetesi (2014), <http://www.sabah.com.tr/dunya/2014/07/30/abdden-rusyaya-yeni-yaptirimlar>, Erişim Tarihi: 15.12.2014.

Sağlam, Mühdan (2014), “21. Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna”, *A.Ü. SBF Dergisi*, 69(2): 435-444.

Shi, Chunyang (2009), “Perspective on Natural Gas Crisis between Russia and Ukraine”, *Review of European Studies*, 1(1): 56-60.

Smith, Keith C. (2010), *Russia-Europe Energy Relations: Implications for U.S. Policy*, Center for Strategic and International Studies, Washington, DC.

Sönmez, Sait (2010), “Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikaları'nın Analizi”, *Gazi Akademik Bakış*, 6 (3): 73-96.

“Strong Recovery of Trade in Goods Between EU 27 and Russia in 2011” (2012), <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/5148266/6-01062012-BP-EN.PDF/c0f59ccf-1e21-44d3-afe6-a6e5275908bd?version=1.0>, Erişim Tarihi: 15.12.2014.

Topraksuenerji (2013), “AB’nin Rusya’ya enerji Bağımlılığı Azalır mı?”, http://topraksuenerji.org/Russia_is_the_EU_s_Energy_Dependence_is_reduced_or_REPORT.pdf, Erişim Tarihi: 29.12.2014

Ukrayna Devlet İstatistik Servisi (2014), <http://ukrstat.gov.ua/>, Erişim Tarihi: 15.12.2014.

Üşümezsoy, Şener ve Şen, Şamil (2003), *Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları*, İnkılap Kitabevi, Ankara.

Vatan Gazetesi (2014), “Kırım'daki Rus Asker Sayısı Artıyor”, <http://www.gazetevatan.com/kirim-daki-rus-asker-sayisi-artiyor--615755-dunya/> Erişim Tarihi: 01.12.2014.

VOA News (2014), “Obama: Russia Acting 'Out of Weakness' on Ukraine”, <http://www.voanews.com/content/russia-g8-snubcounterproductive/1878525.html>, Erişim Tarihi: 01.12.2014.

Zhussipbek, Galym (2011), “Avrupa Birliği İle Rusya Federasyonu Arasındaki “Stratejik Ortaklığın Analizi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 25: 47-85.

Zirve Sonuç Bildirisi; https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/75969.pdf, Erişim Tarihi: 29.12.2015.

Harun Semercioğlu, Kuleli Askeri Lisesi (1987), Kara Harp Okulu (Lisans-1991) ve 9 Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri (Yüksek Lisans-2007) mezunudur. Halen Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü doktora öğrencisidir.

Harun Semercioğlu graduated from Kuleli Askeri Lisesi (1987), Kara Harp Okulu (undergraduate-1991) and 9 Eylül University, Institute of Social Sciences Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri (2007) respectively. Currently he is a PhD student at Selçuk University International Relations program.